

Оригиналан научни рад

UDK 314.96(497.11)
Original scientific work**Оливера Неговановић****ПОЛНА ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА СТАНОВНИШТВА СРБИЈЕ –
АНАЛИЗА ИЗАБРАНИХ ДЕМОГРАФСКИХ ПОКАЗАТЕЉА**

Извод: Циљ рада је анализа промена у полном саставу становништва Србије током дужег временског периода (укључујући најновији попис становништва Србије) и дистрибуција појединих демографских показатеља и структура по полу. Значај истраживања полног састава становништва је видљив услед утицаја на демографски развитак сваке популације (на број склопљених бракова, фертилитет и укупан и специфични морталитет по старости) и њен социо-економски развој (преко обима радне снаге, оптерећености радног континента, развоја одређеног сектора делатности и социјалне организације живота). Статистичко праћење полног састава становништва је у новијем периоду од велике важности за креирање и спровођење политика усмерених на унапређење равноправних могућности полова.

Кључне речи: полна структура, Србија, пол, мушкарци, жене, диференцијација

Abstract: Sex is one of the basic characteristics of every living individual. From this biological characteristic form the sex structure of a population. The aim is to analyze changes in sex structure of population in Serbia over a long period of time (including the most recent Census Serbia) and distribution of certain demographic indicators and the structure by sex. The importance of research the sex composition of the population is visible due to the impact on the demographic development of each population due to the impact on the demographic development of each population (the number of marriages, fertility and total and specific mortality by age) and its socio-economic development (over the volume of the labor force, the burden of working contingent, development of certain sectors of activity and social organization of life). Statistical monitoring of the sex composition in recent years is of great importance for the design and implementation of policies aimed at the promotion of equal opportunities of both sexes.

Key words: sex structure, Serbia, sex, men, women, differentiation

Увод

Полна структура становништва остварује најнепосреднији контакт са природним кретањем становништва па је директно зависна од удела дечака и девојчица у укупном броју живорођене деце, нивоа смртности по полу, али и полне структуре миграната у једној популацији и утицаја сполњашњих фактора (ратови, начин живота).

У нашем становништву рађа се просечно 106-107 дечака на 100 девојчица, а сличан однос је и код европских и других популација. Смртност

мушке деце је у младости већа, па се до узраста од 10-14 година успоставља равнотежа полова која се са старењем нарушава услед дејства диференцијалног морталитета по полу (различите стопе смртности мушкараца и жена са старошћу), миграционих кретања и друштвених поремећаја (ратови). Старењем се повећава смртност оба пола, али је просечан век трајања живота краћи код мушкараца. Супротна тенденција је присутна у земљама са већом стопом смртности одојчади, неједнаком бригом о деци различитог пола, већом смртношћу жена у фертилном добу и током порођаја, тешким условима живота и неповољним друштвеним статусом. Ови услови посебно прате исламске земље Јужне и Југозападне Азије и Северне Африке где је релативни удео мушкараца у укупној популацији већи.

Полни дебаланс у структури становништва може настати под утицајем миграционих кретања или ратних сукоба. Већи релативни удео мушкараца у неким деловима света (Аустралија, Нови Зеланд) објашњава се њиховом већом имиграцијом. Супротно, већи удео женског становништва имају земље Европе и Северне Америке (број мушкараца на 100 жена најмањи је у Литванији 85-90, Украјини, Русији, Белорусији – утицај Другог светског рата) услед ниског нивоа рађања, високог морталитета мушкараца код неких популација и изразито емиграционог карактера других.

У унутрашњим миграцијама је веће учешће жена које због удаје напуштају села и одлазе у град, што руралне средине чини простором са “вишком” мушког, односно “мањком” женског становништва. Одласке на привремени рад у иностранство више практикују мушкарци.

Методолошке напомене

Предмет истраживања рада је полна структура и диференцијација демографских показатеља (морталитета) и структура становништва Србије, приказаних у светлу релевантних показатеља (коэффициенти маскулинитета и феминитета, процентуална учешћа мушкараца и жена, квантитативни однос мушког и женског становништва у укупној популацији) чиме се сагледава однос полова и утицај тако дефинисане полне структуре на остале структуре становништва (образовну, брачну, економску, здравствену), а тиме и на целокупан демографски развитак Србије. Показатељи полне структуре становништва се посебно израчунавају за поједине старосне групе и контингенте становништва који се диференцирају према различитим обележјима.

У анализи полног састава становништва у демографији су постигнуте крупни резултати, а научна сазнања везана за њу су обухватна, па се све досадашње промене, фактори који су на њих утицали, али и будуће промене могу тумачити са знатним успехом. Промене у структурама становништва се прате кроз сукцесивна истраживања, тј. пописе становништва. Анализа било које структуре захтева што дужи период праћења промена, како би резултати извођења закономерности, тенденција и будућих кре-

тања били успешнији и научно прихватљивији. Истраживање полне структуре становништва Србије у овом раду је засновано на обухватној бази података преузетих из Републичког завода за статистику (Пописи становништва од 1948-2011). Поред репрезентативних табеларних и графичких приказа, коришћена су емпиријска истраживања домаћих аутора који су се бавили овом тематиком, најчешће је доводећи у везу са бројним утицајима на друге структуре становништва и на демографску слику Србије кроз време.

Полна структура становништва Србије по старости

Србију након завршетка Другог светског рата одликује доминација женског становништва наспрам мушког. У протеклих пола века, промене у полном саставу становништва Србије су се одвијале у два различита смера.

До пописа становништва 1981. године присутна је тенденција уравнотежења полова, тј. смањења бројчане предности жена у укупном становништву. 80-их година 20. века наступа супротан тренд, условљен смањењем удела лица мушког пола и он се посебно интензивира у периоду од 1991-2002. године. Резултати пописа становништва Србије указују да је између 1948. и 1981, удео мушког у укупном становништву повећан са 48,3% на 49,1%, а стопа маскулинитета повећана са 933,4 на 965,4. Пораст стопе маскулинитета се може приписати компензационом периоду насталом након рата и рађању бројних генерација током 1950-их година (природна законитост рађања већег броја дечака у односу на девојчице), чиме је ублажен полни дебаланс становништва изазван већим ратних губицима мушкараца.

У међупописном периоду од 1991-2002. године, удео мушкараца у укупном становништву Србије поново опада као последица ратних дешавања, кризе и оружаних сукоба због распада југословенске државе, па је 2002. удео мушкараца у Србији је 48,6%, а удео жена 51,4%. Последњи попис становништва (2011) у погледу полног састава не одступа од претходних пописа и правила доминације жена у укупној популацији, с тим што је бројчана предност жена нешто мања у односу на попис из 2002. (разлика у броју жена и мушкараца је смањена за скоро 20 000). Најважнији непосредни чиниоци смањења удела мушког становништва у Србији су промене остварене у дистрибуцији укупног становништва по старости, тј. промене које су интензивирале процес старења становништва. Како је полни састав појединих старосних група различит и одраз је бројчане доминације мушкараца у млађим старосним групама, тј. већег броја жена код средовечног и посебно код старог становништва, тиме су основни узроци демографског старења водећи узроци процеса феминизације¹ укупног становништва (Пенев, Г., Маринковић, И., 2012).

¹ Неки од фактора феминизације становништва, тј. старења су: континуирано смањење фертилитета, диференцијални морталитет по старости (на штету мушкараца због дужег очекиваног трајања живота жена) и селективност миграната по полу.

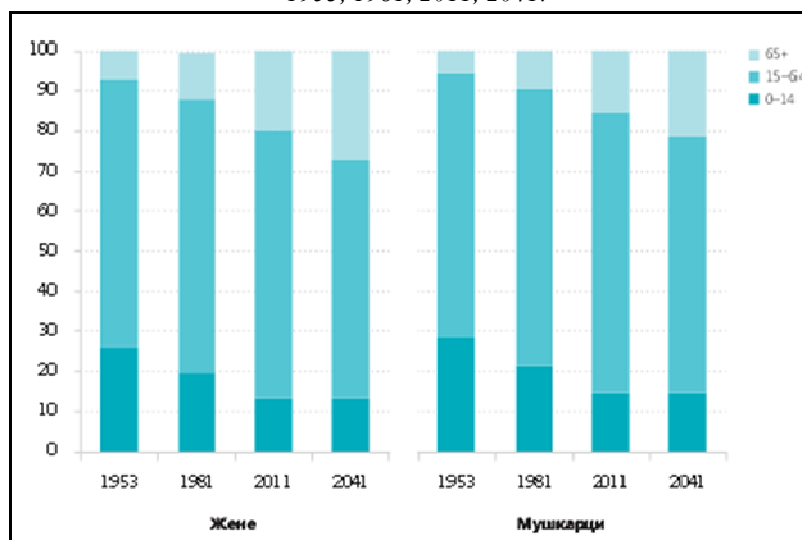
Табела 1. – Укупно становништво Србије по полу, 1948-2011.

Година	Укупно	Мушко	Женско	Удео у укупном (%)		Стопа маскулинитета
				мушко	женско	
1948	5 800 146	2 800 156	2 999 990	48,3	51,7	933,4
1953	6 171 013	2 998 924	3 172 089	48,6	51,4	945,4
1961	6 678 239	3 264 807	3 413 432	48,9	51,1	956,5
1971	6 998 917	3 415 793	3 583 124	48,8	51,2	953,3
1981	7 460 224	3 664 388	3 795 836	49,1	50,9	965,4
1991	7 548 978	3 691 336	3 857 642	48,9	51,1	956,9
2002	7 498 001	3 645 930	3 852 071	48,6	51,4	946,5
2011	7 186 862	3 499 176	3 687 686	48,7	51,3	948,8

Извор: Упоредни преглед броја становника 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002. и 2011, РЗС, Београд

При разматрању полне структуре становништва, неопходно је узети у обзир њен старосни састав. Осим богатије дескриптивне анализе, овакав приступ омогућава дубље сагледавање основних узрока промена у саставу становништва по полу и формирања јединствене полне структуре. Основно својство полне структуре становништва Србије по старости је бројчана доминација мушкараца код младог становништва, односно доминација жена код средовечног и старог становништва.

График 1. – Становништво по великим старосним групама и полу, 1953, 1981, 2011, 2041.

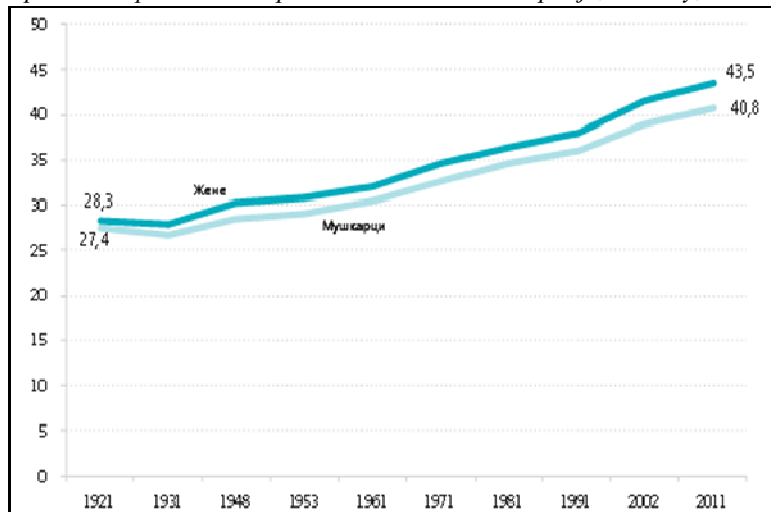

Извор: Благојевић-Хјусон, М. (2012). Жене и мушкарци у Србији: ита нам говоре бројеви (Београд: Програм УНДП – Публикум).

На основу резултата пописа из 2002. године, мушкарци су бројнији од жена до петогодишње старосне групе од 25-29 година, а разлика се смањује са старашћу. Од петогодишње старосне групе од 30-34 године, мушко становништво је бројчано мање заступљено од женског, при чему се смањено учешће интензивира са старашћу. Изузетак је старосна група од 45-49 година (лица рођена 1952/1953 и 1956/1957, тј. послератне „baby boom“ генерације) у којој је удео мушкараца већи у односу на претходну старосну кохорту (стари 40-44 године). Од генерације лица старих 50 година удео жена у укупном становништву се нагло повећава, па код лица старих 70-74 године, жене су за трећину бројније од мушкараца, а у старости од 80-84 године доминација жена достиже 80%.

Србија се по стопи маскулинитета становништва старијег од 60 година не разликује битније од осталих европских, развијених земаља. У Србији на 1000 жена старих 60 и више година долази 769 мушкараца исте старости. Сличан однос имају: Француска, чија стопа маскулинитета становника старих 60 и више година износи 734, Швајцарска са вредношћу 744, Норвешка 765 (Council of Europe, 2007). За становништво старо 80 и више година стопа маскулинитета у Србији је већа него у овим земљама, што се објашњава њиховим дужим очекиваним трајањем живота. На процентуални однос полова по старости утичу и миграциона кретања становништва.

График 2. – Просечна старост становништва Србије, по полу, 1921-2011

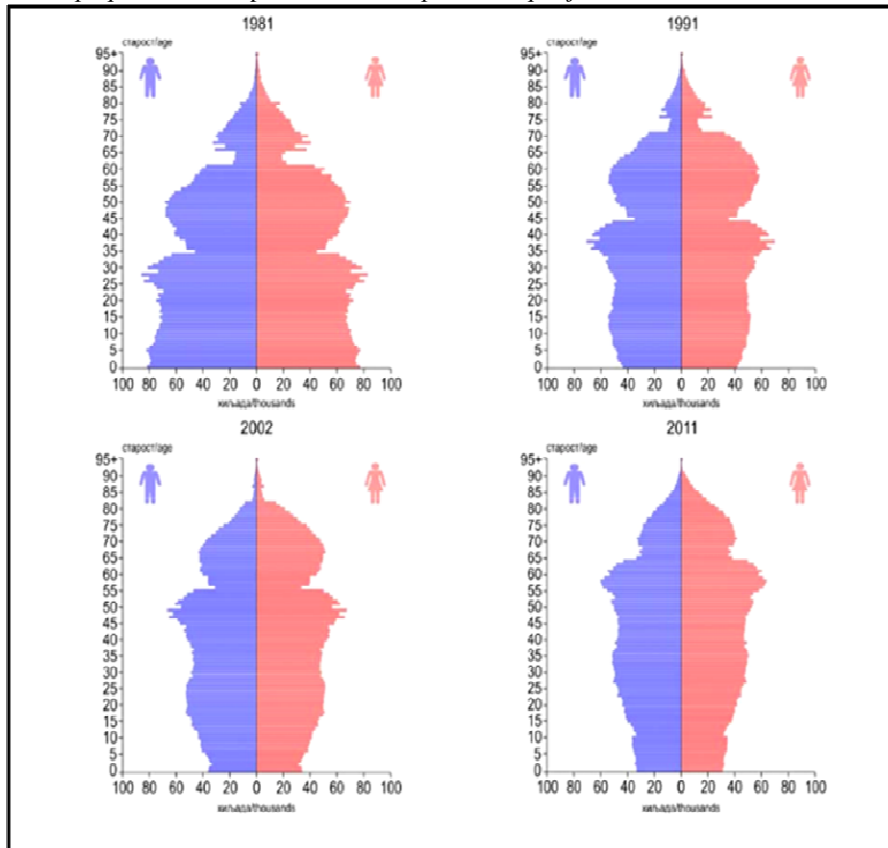

Извор: Благојевић-Хјусон, М. (2012). *Жене и мушкарци у Србији: шта нам говоре бројеви* (Београд: Програм УНДП – Публикум).

На југу Србије број мушкараца и жена се изједначава тек у старости од 55-59 година услед селективности миграната по полу. Из ових

крајева више одлазе младе жене (најчешће због удаје) на шта указују и високе стопе маскулинитета у старосној групи 20-34 године (преко 107 мушкараца на 100 жена). Мушкарци чине већину само у три статистичке области Србије (Пиротска, Топличка и Пчињска).

График 3. – Старосно-полне пирамиде Србије 1981, 1991, 2002, 2011.

Извор: *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији, књ. Старост и пол, РЗС, 2012.*

Резултати пописа 2002. су потврдили познату чињеницу да је женско становништво демографски старије од мушког по основу свих релевантних критеријума (удео старих, удео младих, просечна старост, медијална старост, индекс старења). Код оба пола је у периоду од 1981-2002. присутна тенденција старења, с тим што се овај процес интензивније одвијао код женског становништва. Просечна старост женског становништва је била 41,5 годину и она је за 2,5 године већа него код мушког дела популације. Учешће становништва старијег од 65 година код жена је 18,7% , а код мушкараца 14,5%.

Према подацима пописа становништва 2011. године жене у Србији су старије од мушкараца за 2,6 година. Просечна старост мушкараца у Србији је 40,9 година, а жена 43,5, што представља драматичан пораст од краја Другог светског рата када је просечна старост становништва била испод границе од 30 година.

Морталитет мушкараца и жена у Србији

Виши ниво морталитета мушкараца у Србији у односу на популацију жена датира још од средине 1960-их година 20. века. Ова разлика је последица смањења морталитета жена, услед развоја система здравствене заштите која је умањио утицај рађања као ризика њихове смртности (Радивојевић, Б., Вељановић-Морача, В., 2004). Разлика у морталитету жена и мушкараца је интензивиранија и због већих стопа смртности средовечних мушкараца. Код мушког и женског становништва старости 20-39 година, разлике у смртности (иако релативно ниске) су веће него у старости од 40-59 година.

Табела 2. – Стопе морталитета мушког и женског становништва Србије, по старости, 2005, 2010

Старост	2005		2010	
	Мушко	Женско	Мушко	Женско
20-24	1,06	0,35	0,76	0,28
25-29	1,15	0,38	0,97	0,39
30-34	1,46	0,67	1,18	0,53
35-39	1,97	0,94	1,68	0,87
40-44	3,43	1,96	2,78	1,53
45-49	6,09	2,96	5,34	2,65
50-54	10,50	5,29	9,45	4,26
55-59	16,17	7,78	15,35	7,30
60-64	24,92	12,75	21,20	10,86
65-69	37,12	21,40	34,38	19,50
70-74	58,68	40,02	51,23	33,35
75-79	92,12	72,77	83,84	63,92
80-84	141,44	127,16	125,00	115,54
85 и више	216,40	212,22	173,43	179,56

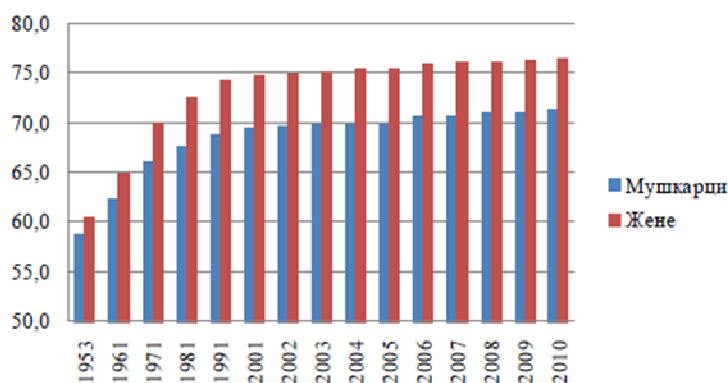
Извор: Благојевић-Хјусон, М. (2012). *Жене и мушкарци у Србији: шта нам говоре бројеви* (Београд: Програм УНДП – Публикум).

Родно специфични морталитетни модели резултирају разликом у погледу очекиваног трајања живота. У свим европским државама, независно од степена социоекономског развоја и специфичности култура, му-

шкарци живе краће од жена. Родна разлика у очекиваном трајању живота жена и мушкараца у Србији, повећавана је током друге половине 20 века. На крају прве деценије 21. века животни век мушког становништва је у просеку за око пет година краћи у односу на женску популацију (Радивојевић, Б., Вељановић-Морача, В., 2004).

Родни морталитетни модели се делимично разликују и према распрострањености узрока смрти. Два најчешћа узрока смрти становника оба пола су болести крвотока и тумори, с тим што је први узрок учесталији код жена, а други код мушкараца. Мушко становништво је у односу на женско више од два пута изложено смртности чији су узроци повреде и тровања. Морталитетне разлике по полу су најпре последица утицаја низа фактора који делују у датим друштвеним околностима и окружењу (Радивојевић, Б., Вељановић-Морача, В., 2004).

График 4. – Очекивано трајање живота мушког и женског становништва, 1953-2010.

Извор: Благојевић-Хјусон, М. (2012). *Жене и мушкарци у Србији: шта нам говоре бројеви* (Београд: Програм УНДП – Публикум).

Посматрајући смртност одојчади по полу, закључује се да је присутна већа смртност дечака него девојчица. Од водећих узрока смрти одојчади код оба пола су најучесталији поремећаји везани за трудноћу и раст плода, а од 28. дана живота предност имају остали узроци смрти.

Просторна дистрибуција полне структуре становништва Србије

Пописни подаци из 2002. године показују значајне регионалне разлике у полној структури становништва Србије, израженије у Централној Србији, него у Војводини. Закључује се да је у највећем броју општина за-

ступљена превага женског становништва у односу на мушко. У 84% општина наше земље (од 161) жене су бројчано доминантније, док су у 26 општина заступљенији мушки припадници популације.

У 26 општина у којима је више мушкараца, у 9 их је више за мање од 1%, а у осталих 15 општина их је више у односу на жене за 1-5%, што указује на врло малу разлику у корист мушкараца. Општине у којима је регистрована највећа разлика у полном саставу становништва са предношћу мушког су Дољевац и Трговиште са стопама маскулинитета 1050, односно 1084.

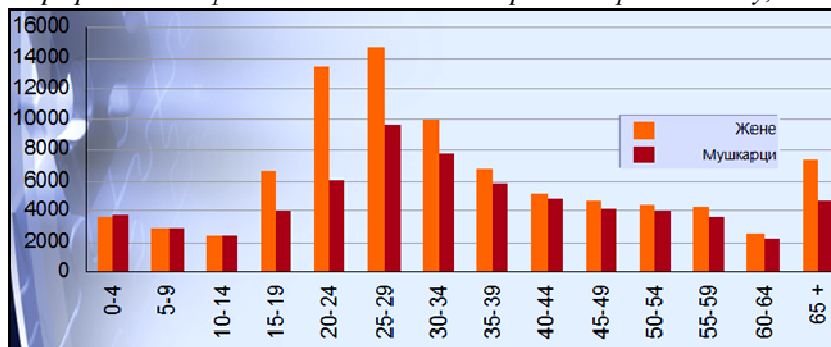
Општине у којима је запажен полни дебаланс (са разликом већом од 5%, без обзира да ли је већи удео жена или мушкараца), не разликују се у погледу старосне структуре и све су у највишим стадијумима демографске старости (шести или седми стадијум). Основна разлика између ових општина тиче се дејства миграционе компоненте на формирање аутентичне полне структуре укупног становништва.

Вишак жена у општинама Србије је последица досељавања из других делова наше земље или бивших југословенских република и емиграције мушкараца на рад у иностранство.

Општине Србије у којима постоји вишак мушкараца одликују се ниским процентом емиграције (одласка мушкараца на рад у иностранство) и већинским учешћем жена које мигрирају услед удаје, образовања или ангажовања на тржишту рада.

Стање у погледу просторне диспонираности полне структуре становништва Србије у најновијем попису 2011. се не разликује битније у односу на претходни попис, па су рекордери београдска општина Врачар, где је жена за петину више него мушкараца, док у Трговишту има за шестину више мушкараца него жена.

График 5. – Мигрантско становништво према старости и полу, 2011

Извор: Благојевић-Хјусон, М. (2012). *Жене и мушкарци у Србији: шта нам говоре бројеви* (Београд: Програм УНДП – Публикум).

У поређењу са земљама Европе, према подацима Еуростата за 2013. годину, коефицијент феминитета (удео жена на 1000 мушкараца) у Србији је нешто изнад просека. Коефицијент феминитета у Европи је износио 1048 (2013), а у Србији 1054 (2013).

Земље које имају изразито велике разлике у бројчаном односу мушког и женског становништва у корист женског су истовремено земље у којима је очекивано трајање живота мушкараца најмање у Европи, а њихове стопе маскулинитета су испод 900 (Русија, Белорусија, Украјина, Естонија, Летонија и Литванија) (Пенев, Г., Маринковић, И., 2012).

Полна структура становништва Србије према брачним, образовним и економским карактеристикама

При разматрању **образовне структуре** неке популације у обзир се узимају два обележја: писменост и школска спрема. Писменим се сматрају лица старија од 10 година која су завршила више од три разреда основне школе, она која су завршила један до три разреда основне школе и лица без школе која могу да напишу и прочитају кратак текст из свакодневног живота. Подаци о школској спреми се односе на највиши ниво завршене школе. Ова структура становништва се најспорије мења, јер је неопходно доста времена и новца из државног буџета за реформу образовања и смањења броја неписмених и нискообразованих људи.

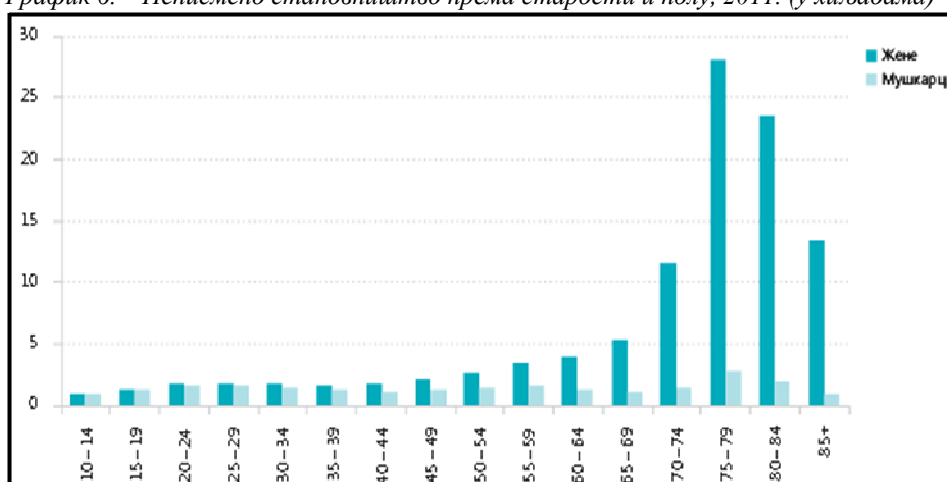
Посматрајући укупно становништво, удео неписмених у попису 2002. године је износио 3,5%, а у попису становништва 2011. је смањен на 1,98%. У попису из 2011. године, удео неписмених жена у укупном броју неписмених лица је 82,1%, а у прилог овој статистичкој чињеници иде дескриптивно тумачење које каже да је просечна неписмена особа у Србији, жена која живи на селу, по занимању је домаћица и има 71,5 година (Шобот, А., 2010).

Анализом претходних пописа Србије, приметно је да је већи напредак у смањењу неписмености постигнут код мушкараца (удео неписмених мушкараца је смањен од 1981-2002. године са 3,8% на 1,1%). У периоду од 1981-2002. удео неписмених у укупном броју жена је смањен са 15,4% на 5,7%, што је релативан напредак у односу на почетак посматраног периода. Већа неписменост женског становништва у Србији се објашњава још увек присутним, карактеристичним цртама њеног положаја у друштву, дужим животним веком и бројчаном доминацијом у старијим узрастима, у којима је неписменост жена најупечатљивија (Богдановић, М., 2006).

На регионалном нивоу, веће разлике у неписмености по полу су одлика Централне Србије у којој је 2002. године било чак 6 пута више неписмених жена, него мушкараца (Богдановић, М., 2006).

Поређењем неписмених по полу у Војводини и Централној Србији, уочава се скоро исти удео неписмених мушкараца (у Централној Србији 1,1%, у Војводини 1%), док су разлике у уделима неписмених жена очигледније и крећу се од 6,4% у Централној Србији до 3,7% у Војводини, што се приписује другачијим културолошким обрасцима у ова два региона земље.

График 6. – Неписмено становништво према старости и полу, 2011. (у хиљадама)

Извор: Благојевић-Хјусон, М. (2012). *Жене и мушкарци у Србији: шта нам говоре бројеви* (Београд: Програм УНДП – Публикум).

На нивоу општина, стопе неписмености мушкараца се крећу у распону од 0,1% (најмања) у Старом Граду до 4,8% (највећа) у Бојнику. Код жена се најмања стопа неписмености региструје у Старом Граду и на Врачару 0,5%, а највећа 25,8% у Бојнику. Уопштено, неписменост је у Србији најзаступљенија у сеоским насељима и код жена. Проблем неписмености у Србији је најпре инкорпориран у категорији лица старијих од 65 година, поготово код женског дела популације, јер су лица ових старости у време увођења обавезног осмогодишњег образовања превазишла основношколски узраст. Жене преузимају уочљив примат у неписмености у односу на мушкарце почевши од 40-их година живота, на даље.

Школска спрема - Образовна структура становништва Србије 2002. године значајно је измењена у односу на 1961. Тенденције образовних карактеристика резултирале су позитивним променама у нивоу образовања становника оба пола. Удео лица без школске спреме и са непотпуним основним школом се смањио за готово четири пута у наведеном периоду, док је заступљеност становника са неким од осталих нивоа образовања увећана.

Табела 3. – Образовна структура становништва Србије по полу, 1961, 2002, 2011.

	1961			2002			2011		
	свега	мушко	женско	свега	мушко	женско	свега	мушко	женско
Без и непотпуно основно	80,1	73,4	86,4	21,8	16,1	27,2	13,68	9,14	17,89
Основно	7,1	7,7	6,7	23,9	23,0	24,7	20,76	19,97	21,5
Средње	10,8	16,1	5,9	41,1	46,1	34,4	48,93 ²	54,29	43,95
Више и високо	1,7	2,7	0,9	11,0	12,3	9,9	16,24	16,22	16,26

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији, књ. Школска спрема, писменост и компјутерска писменост, РЗС, 2013.

У мушкој популацији је заступљеност особа које су без или са непотпуном основном школом више од 4,5 пута мања 2002. него 1961. (16,1% у односу на 73,4%), што је интензивнија промена него у женској популацији (27,2% у односу на 86,4%).

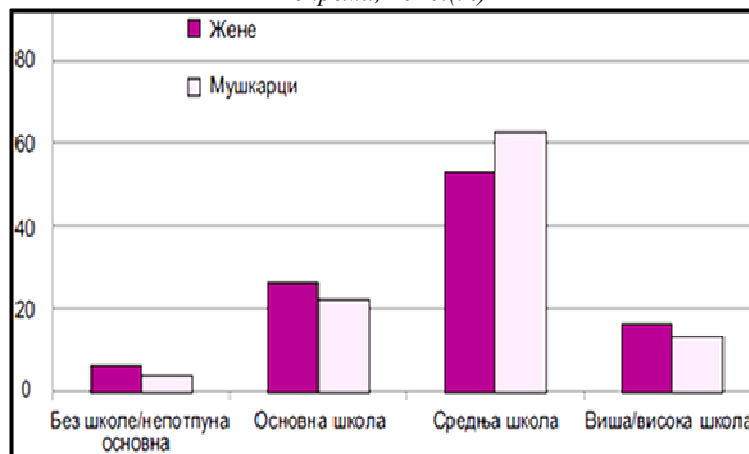
Шанса за описмењавање и образовање је прво дата мушкарцима, али су крајем 19. века стваране прилике за школовање и образовање жена (А. Шобот, 2010). образовање је било суштински ослонац женске еманципације, изласка из сфере приватности и приближавања мушкарцима у јавној сфери. Готово свака десета жена је 2002. године била високо образована, док је 1961. заступљеност жена са вишом или високом школском спремом била једанаест пута мања (А. Шобот, 2010).

По попису 2002. године најнижи ниво образовања (без школе или са 1-3 разреда основне школе) имају жене (три пута их је више у односу на мушкарце). Приближни удели мушкараца и жена су само код завршене основне школе, док су код оних са завршеном вишом и високом школом мушкарци бројнији за једну петину. 2011. године подаци о завршеној вишој и високој школи су указали на пораст овог нивоа образовања код жена, што је условило уједначеност по полу, код овог степена школске спреме.

На регионалном нивоу, разлике у свим нивоима образовања по полу су мање код становништва Војводине у односу на Централну Србију. Разматрајући старосни састав становништва Србије у комбинацији са полом и нивоом образовања, стиче се утисак да у најмлађој старосној групи од 15-19 година, за оба пола, више од две трећине лица има завршену основну школу. У старосној групи од 20-34 године су и код мушкараца и жена најбројнији они са средњим образовањем, а од 35-49 година, код оба пола, је највећи удео лица са завршеном основном школом или без школе. У старости од 50-60 година код жена су присутни већи удели лица без школе, него код мушкараца, а та разлика се драстично повећава након ове старости.

² Дати су збирно подаци за лица која су завршила средњу школу и она која су завршила специјализацију после средње школе

График 7. – Становништво старости 15-64 године, по полу и школској спреми, 2010.(%)

Извор: Благојевић-Хјусон, М. (2012). *Жене и мушкарци у Србији: шта нам говоре бројеви* (Београд: Програм УНДП – Публикум).

У погледу **брачности**, на промене брачне структуре становништва делују разноврсна понашања партнера (што у крајњој инстанци доводи до промене брачног статуса - развод брака), али и морталитет као релевантан фактор. Најзначајнија разлика у брачном саставу становништва Србије 2002. у односу на податке пописа из 1953. године испољена је кроз готово три пута већи удео разведених. Заступљеност целибатера и обудовелих је скоро уједначена, а удео лица у браку је нешто мањи 2002. године. Удео лица у браку и оних који још нису склопили брак је већи код мушкараца, док је удео лица која су ван брака услед смрти брачног партнера или развода већи код жена. Интензитет промена брачне структуре мушког и женског становништва 2002. у односу на 1981. годину није исти.

Пораст удела лица која нису склапала брак и разведених, израженији је у мушкој популацији, а смањење удела лица у браку и пораст удела обудовелих већи је код жена. Пораст броја целибатера и разведених је својство становника оба пола, с тим што је промена учесталости оба модалитета брачности израженија међу мушкарцима (Табела 4).

Године 2002. удео лица која су се развела је скоро двоструко већи код мушкараца, него код жена, чему је највероватнији узрок одустајање од склапања новог брака након развода. У попису становништва 2011. године, по свим модалитетима обележја брачности удео лица оба пола се повећао, изузев категорије ожењених/удатих код којих се број лица смањило у односу на 2002. годину. Карактеристике **економске активности** становништва Србије формирале су се у условима структурне промене привреде,

испољене кроз убрзану индустријализацију и пад удела пољопривредног становништва. Такође, оне су резултат битно другачијих социо-економских услова до 1990. године и дубоке друштвене и економске кризе у последњој деценији 20. века.

Табела 4. – Брачни састав становништва Србије старог 15 и више година, по полу, 1953, 1981 2002, 2011.³

	Нису склапали брак	Лица у браку	Удовци/Удов ице	Разведени
1953	23,5	64,7	10,3	1,4
1981	19,6	68,3	8,7	3,0
2002	24,4	60,4	10,8	4,0
2011	27,9	55,1	11,6	4,9
	Неожењени	Ожењени	Удовци	Разведени
1953	27,1	67,4	4,4	1,0
1981	23,8	70,0	3,9	1,9
2002	29,2	62,5	4,8	3,1
2011	33,2	60,0	5,2	4,1
	Неудате	Удате	Удовице	Разведене
1953	20,3	62,2	15,6	1,8
1981	15,7	66,7	13,3	4,0
2002	19,9	58,5	16,4	4,8
2011	22,9	53,4	17,6	5,7

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији, књ. Брачни статус, РЗС, 2013.

Са становишта родних разлика потребно је напоменути идеологију једнакости полова, у погледу права на рад и запосленост, као систем вредности у време развоја социјалистичког уређења, посебно важну за положај женског становништва (А. Шобот, 2010). Једно од основних економских обележја становништва је економска активност, са три модалитета: активно становништво, лица са личним приходима и издржавано.

Активност (понура радне снаге) је код становништва Србије континуирано расла од 1953-1981. године, а онда опада (општа стопа активности становништва Србије је опала са 50,4% у 1953. години на 45,3% у 2002. години). Оваква општа стопа активности је одраз смањења броја активних мушкараца и пораста броја активних жена.

Код мушкараца је стопа активности смањена од 1953-2002. године са 66,5% на 52,8%, док је код жена порасла са 35,3% на 38,3%. Кроз све

³ Подаци су су дати у коефицијентима. Коефицијент склопљених бракова представља број склопљених бракова на 100 становника старих 15 и више година, а коефицијент развода представља број разведених бракова на 100 склопљених бракова.

пописе је регистрован већи број активних мушкараца, а разлика се смањивала током времена. Пад опште стопе активности мушкараца у Србији је последица смањене активности старијих генерација, с обзиром да је смањен удео пољопривредног становништва, али су и услови пензионог и инвалидског осигурања у непољопривредни, уз законске прописе о дужини радног стажа, допринели таквом тренду. Женска активност је у порасту, што је последица јачања образовања и терцијарног сектора који апсорбује женску радну снагу (Колин, М., Чичкарић, Л., 2010).

Табела 5. – Стопе активности мушког и женског становништва по старости, Србија, 1981. и 2002.

	1981		2002	
	Мушко	Женско	Мушко	Женско
15-19	24,5	19,6	22,0	15,3
20-24	75,5	61,6	68,1	51,2
25-29	93,6	73,9	87,0	71,0
30-34	97,6	74,7	94,5	80,1
35-39	97,8	68,2	95,4	81,2
40-44	97,0	61,4	94,6	80,1
45-49	94,9	55,0	91,7	72,6
50-54	84,3	44,8	83,7	58,8
55-59	64,7	36,9	66,7	23,2
60-64	53,1	31,9	25,1	11,1
65+	44,1	20,5	41,7	6,7

Извор: Према подацима пописа становништва 2002. године

Лица са личним приходима припадају категорији неактивних, заједно са издржаваним лицима. Посматрајући њихов полни састав, уочава се превага жена. У новије време на овакву ситуацију утиче прелазак старијих жена из статуса издржаваних у категорију лица која имају лична примања, услед дејства диференцијалног морталитета по полу у корист жена, које могу да користе права из радног односа свог брачног партнера.

Број издржаваних лица је растао у Србији све до 1971. године, затим опада. Удео жена у овој категорији неактивних лица је готово два пута већи у односу на мушкарце (Попис 2002). Ипак, кроз пописе се удео жена у издржаваним лицима смањивао као последица њихове активације на тржишту рада, али и њиховог преласка у категорију издржаваних.

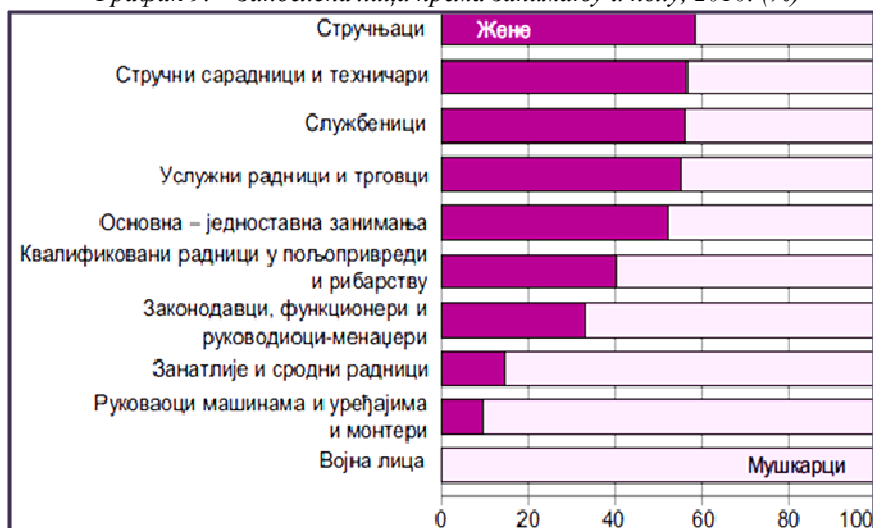
Стопа активности становништва по старости и полу указује да је активност младих од 15-19 година ниска за оба пола. Највеће стопе активности су у старостима од 30-50 година, када је активно 90% мушкараца, док је више од 80% жена активно у старости од 30-44 године.

Нагли пад стопе активности жена наступа у старосној кохорти од 55-59 година, а код мушкараца од 59-60 година, у складу са пензионисањем становника оба пола (Попис 2002).

Код мушког становништва је проценат незапослених у укупном броју незапослених континуирано растао од 1981-2002. године (са 48,1% на 52,7%). Незапосленост као појава је присутнија код жена, па је у старости од 25-50 година незапослено чак 64,9% жена, док је у истим старостима незапослено 54% мушкараца. Посматрано по регионима Србије, нешто већа укупна незапосленост је већа у Војводини (23,2% наспрам 21,9% у Централној Србији), али су на оба подручја жене бројније у овој категорији лица. Полна структура запослених по делатностима говори о делатностима којима су наклоњене жене и онима које су резервисане за мушкарце. Сходно традицији, већа запосленост мушкараца је у гређевинарству, саобраћају, прерађивачкој индустрији, државној управи и пољопривреди, док су жене присутније у здравству и социјалној заштити, образовању и финансијском посредовању.

Положај жена на тржишту рада у Србији показује да још увек постоје родно специфични послови. Жене најчешће обављају слабо плаћене послове. Статистички подаци указују да је највеће учешће жена у броју запослених, у периоду 2001-2005. године, забележено у индустрији текстила и коже (85%), здравству, фармацији и социјалној заштити (83%), трговини (77%) и образовању (76%).

График 9. – Запослена лица према занимању и полу, 2010. (%)

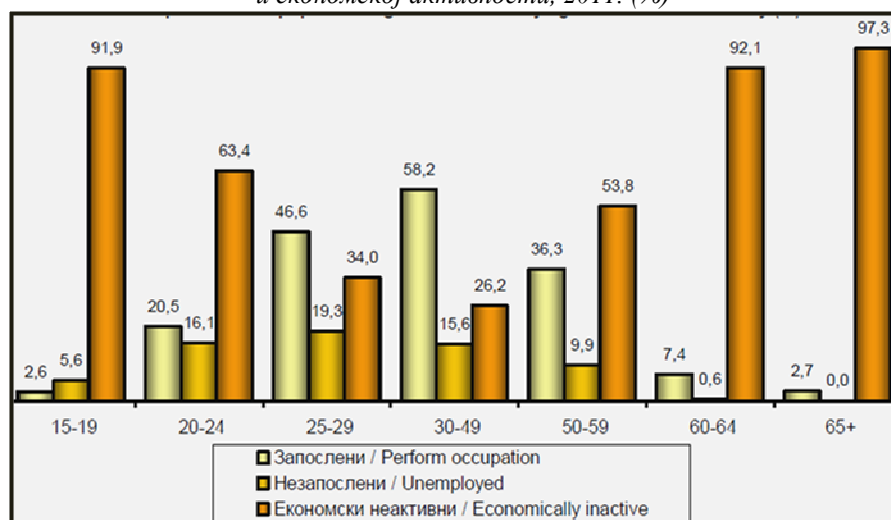

Извор: Благојевић-Хјусон, М. (2012). *Жене и мушкарци у Србији: шта нам говоре бројеви* (Београд: Програм УНДП – Публикум).

Експанзијом непољопривредних делатности у Србији опада удео пољопривредне радне снаге који је био изразито доминантан на нижим ступњевима развоја наше земље. Од 1953-2002. године пољопривредно становништво у Србији се смањило 6 пута (са 66% на 10,9%). До 1991. године у укупном пољопривредном становништву је преовладало женско. Мањи удео мушкараца, регистрован у ранијим пописима је последица њиховог честог одласка на привремени рад у иностранство (Балон, Б., 2007).

На општинском нивоу, највећа стопа активности и код жена и код мушкараца је у Осечини (61,1% за оба пола), а најнижа у Црној Трави (19,4% код жена и 43,3% код мушкараца). У Војводини је максимална активност жена у Новом Саду (41,8%), док је минимална у Србобрану (28,6%). Распон стопа активности за мушкарце у Војводини се креће од најниже у Пландишту (50,2%) до највише у Опову (60,3%). Ниска активност жена се бележи у општинама које су привредно најнеразвијеније или се одликују традиционалним начином живота жена (општине Бујановац и Прешево, са већинским албанским становништвом или Тутин насељен Бошњацима). Поред Осечине, највећа активност мушког становништва је и у осталим општинама Мачванског и Колубарског округа као што су Богатић, Владимирци, Коцељева, Мионица (Попис 2011).

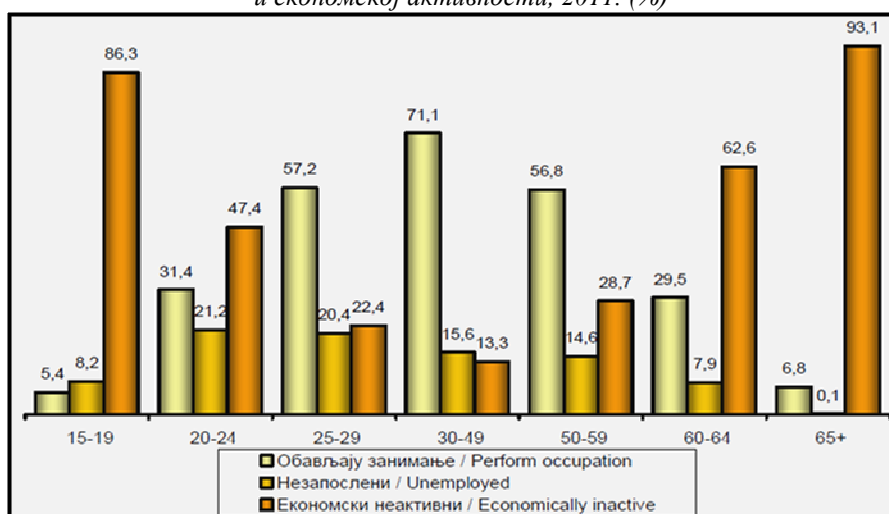
График 10. – Женско становништво старо 15 и више година према старости и економској активности, 2011. (%)

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији, књ. Економска активност, РЗС, 2013.

Запосленост жена се повећава са степеном школске спреме. Тако најнижи степен запослености имају жене са нижим и средњим образовањем, док су жене са вишим и високим образовањем запослене у већем проценту од мушкараца (Балон, Б., 2007).

График 11. – Мушко становништво старо 15 и више година према старости и економској активности, 2011. (%)

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији, књ. Економска активност, РЗС, 2013.

Закључна разматрања

Србија је земља која се одликује просторно - демографском поларизацијом, имајући у виду да је готово трећина популације концентрисана на свега једној петини њене територије, односно у ужим урбаним регионима. Највећу концентрацију становништва бележи подручје града Београда, где је према проценама за 2008. годину концентрисано 22,1% становништва, затим Јужно-бачког (8,2%) и Нишавског (5,1%) округа, док најмање учешће у популацији имају Топлички и Пиротски округ (по 1,3%).

На размештај, густину, концентрацију и структурне карактеристике становништва Србије одлучујући утицај су имале унутрашње миграције (локалне и регионалне) којима су формираны снажнији популациони потенцијали у метрополитенском подручју Београда и макрорегионалним центрима Новом Саду и Нишу. Свакако да је утицај ових компонената имао одраз у креирању полне структуре становништва наше земље, у смислу веће концентрације мушкараца на неким подручјима (ређа појава) и већег броја жена на другим. Упоредо са појачаном концентрацијом станов-

ништва у урбаним регионима, мање развијени, јужни и источни крајеви Србије су постали језгра поларизације мушког дела популације. Ови крајеви су истовремено чувари патријархалног, традиционалног друштва у коме се мушка деца сматрају вреднијом, негују са више пажње, док је живот жена неповољнији, а њихова смртност већа.

Однос полова у свакој популацији, уколико се посматра и анализира кроз шири контекст дејства тог односа на различите сфере друштвеног развитка, омогућава откривање “специфичног профила” сваке земље, као сложеног система, чији је циљ напредак и просперитет њене територије и становништва.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Балон, Б. (2007). Родно сензитивна статистика као неопходан елемент у демократизацији друштва. *Становништво*, 45(1), 79-95.
- Благојевић-Хјусон, М. (2012). Жене и мушкарци у Србији: шта нам говоре бројеви Београд: Програм УНДП – Публикум.
- Богдановић, М. (2006). Жене у образовању и науци. *Социологија*, 48(4), 327-340
- Вићентијевић, Р. (2006). Жене и мушкарци у Београду - кроз статистику. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, (121), 383-390.
- Девеџић, М. (2006). Родне (не)једнакости из демографске перспективе. *Становништво*, 44(2), 65-87.
- Колин, М., Чичкарић, Ј. (2010). Родне неједнакости у запошљавању, управљању и одлучивању. *Становништво*, 48(1), 103-124.
- Kupiszewski M., Kupiszewska D., Никитовић Н. (2012). Утицај демографских и миграционих токова на Србију, Међународна организација за миграције, Београд.
- Маринковић, И. (2012). Узроци смрти у Србији од средине 20. века. *Становништво*, 50(1), 89-106.
- Пенев, Г., (2010). Новије промене у популационој динамици Србије и балканских земаља, *Демографија*, књ ВИИ, Београд.
- Пенев, Г., И. Маринковић (2012). „Први резултати пописа становништва 2011. и њихова упоредивост с подацима претходна два пописа“, *Демографија*, Књига IX, стр. 45-67.
- Пенев, Г., (2002): Замена генерација у Србији у периоду 1950-2000., *Становништво*, XXXIX, 45-71, Београд: Институт друштвених наука - Центар за демографска истраживања.
- Радивојевић, Б., В. Вељановић-Морача. (2004). „Значај биомедицинских и социоекономских фактора за пораст очекиваног трајања живота“, *Становништво*, 42, (1-4), 93-107.
- Рашевић, М., (2007). Феномен недовољног рађања у економској и социолошкој мисли. *Економија и социологија*, ИДН, Београд (стр. 273-282).
- Шобот, А. (2010). Популациони изазови из родне перспективе. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, (131), 23-32

Шобот, А. (2010). Промене структурних карактеристика становништва Србије - разлике између жена и мушкараца. Социолошки преглед, 44(2), 265-282.
Wertheimer- Балетић, А. (1982.): "Демографија, становништво и економски развитак", Загреб, 1982.
www.eurostat.com
www.rsz.gov.rs

Olivera Negovanović

**DIFFERENTIATION OF POPULATION IN SERBIA BY SEX-ANALYSIS OF
SELECTED DEMOGRAPHIC INDICATORS**

Summary

Serbia is a country that is characterized by spatial - demographic polarization, bearing in mind that nearly a third of the population is concentrated on only one-fifth of its territory, or in smaller urban regions. The greatest concentration of population recorded the municipality of Belgrade, where, according to estimates for 2008, concentrated 22.1% of the population, followed by Južno-bački (8.2%) and Nišava districts (5.1%) , while the lowest share of the population have Toplički and Pirotski districts (by 1.3%). On distribution, density, concentration and structural characteristics of the population of Serbia had a decisive influence internal migration (local and regional) which are formed stronger population potential in the metropolitan area of Belgrade and macro regional centers, Novi Sad and Niš. The impact of these components had its reflection in the creation of sex structure of the population in our country, in terms of greater concentration of men in some areas and a larger number of women on the other. Along with the increased concentration of population in urban regions, the less developed southern and eastern parts of Serbia have become the core polarization in favor of the male population. These areas are also the guardians of patriarchal, traditional society in which male children are considered more valuable, kept with attention, while the women's lives worse, and their mortality is higher.

The sex ratio in each population, if we observe and analyze the broader influence of that relations in various spheres of social development, makes it possible to detect "specific profile" of each country, as a complex system, whose aim is progress and prosperity of its territory and population.